

ספר בראשית
עם פירוש רד"צ הופמן
© הוצאת נח

אתר לימודי
יהדות ורוח

דעת

טז) בני קשורה ; מות אברהם.

(פרק כה, א—יא)

בהיותו בן מאה וארבעים שנה נושא אברהם אשה נוספת. שמה

⁹⁷ (סו, ע"א (המ').

⁹⁸ ומכאן (Plinius H.N. 22.21) nubere viro.

קטורה, וממנה יוצאים כמה וכמה עממים ערביים. העובדה שאברהם זוכה לזרע נוסף, מבלי שדבר זה יצויין כנס, מסתברת בכך שבסמוך מזכיר הפסוק את גיל אברהם במותו — מאה שבעים וחמש שנה, הווה אומר שבשעה שנשא את קטורה לאשה, גותרו לו לחיות עוד שלושים וחמש שנה — המישית של תקופת חייו בכלל. גילו בשעת נשואין אלה, דהיינו מאה וארבעים שנה, מתאים איפוא לגיל חמישים ושש כיום, והרי זה עדיין בהחלט בגיל הפוריות של האדם. הנס שבהולדת יצחק בעיקר אצל שרה, אשר לא רק שזקנה היתה כבר, אלא עקרה היתה עד ללידה זו.

מגייתם של בנים אלה בספר בראשית ודאי באה כדי להראות שברכת ה' את אברהם — „כי אבי-המון גוים נתתיך“⁽¹⁾, נתקיימה עוד בימיו. ועם זאת יש לייחס חשיבות רבה לפסוק ו המלמד אותנו, שרק יצחק נחשב לבנו העיקרי של אברהם, אף על פי שגם העמים הרבים המנויים כאן גם הם נמנים על צאצאיו, וזאת משום שאברהם עצמו הרחיק את שאר בניו מיצחק והוריש רק לו את כל רכושו, בהתחשב בדברי ה' „כי ביצחק יקרא לך זרע“⁽²⁾.

פרק כה, פסוק א. ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה.

ויסף וגר, השווה שופטים יא, יד. — קטורה. אין הכתוב מוסר דבר על מוצאה של אשה זו. לפי בראשית רבה⁽³⁾ הרי זו הגר, ואין זה מסתבר. להלן פסוק ו וכן בדברי הימים א' א, לב היא נקראת „פילגש“, וכפי שכבר העיר הרמב"ן⁽⁴⁾ „בעבור שנאמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע“⁽⁵⁾, לא בזרע אחר, היו כל נשיו אצלו פילגשים“⁽⁵⁾.

(1) לעיל יו, ה.

(2) לעיל כא, יב.

(3) פרשה סא, ד (המ').

(4) לפסוק ו (המ').

(5) קטורה הוא שם שבט ערבי השוכן בקרבת מכה. אולם, שושלות היוחסין הערביות אינן מיחסות לקטורה שבטים רבים.

הפסוקים ב—ד. ותלד לו את־זמרון ואת יקשן ואת־מרן
 ואת־מרדן, ואת־ישבק ואת־ישוח. ויקשן ילד את־ישבא
 ואת־ידדן, ובני דדן היו אשורם ולטושם ולאמים.
 ובני מרין עיפה ועפר וחנך ואבירע ואלדעה, כלי
 אלה בני קטורה.

ותלד לו וגו'. שבטים שונים אלה, רק בתלקם הם וזהו על ידי
 החוקרים החדשים. — מדן. המדנים מוזכרים להלן לו; אך גראה,
 ששם הם זהים עם המדינים שמוזכרים בפסוק כה שם. ואולי נתמזגו
 שני אלה לעם אחד. המדינים מוזכרים לעתים קרובות בתולדות ישראל.
 להלן לו, כה אנו מוצאים אותם מקיימים מסחר שיירות למצרים. בשמות
 פרק ב ופרק יח מצינו יתרו כהן מדין. בספר במדבר בפרק כב ובפרק
 לא מצינום כאובי ישראל, ובשופטים פרק ו הם שולטים בישראל במשך
 שבע שנים, עד אשר גדעון מנצח אותם. — ואת־שוח מוזכר באיוב
 ב, יא כשבת בקרבת ארץ עוצ. — את־שבא ואת־דדן. לעיל י, ז
 מוזכרים שבא ודדן כבני רעמה בן כוש; השוהה שם. שבא גם מוזכר כאחד
 מבני יקשן; השוהה לעיל י, כה. — אשורם וגו'. שני התרגומים רואים
 בשמות אלה שמות קיבוציים המציינים את עיסוקיהם של צאצאי דדן,
 וכן גם רבי שמואל בן נחמן בכראשית רבה⁶. — ובני מדין. למדין
 חמישה בנים, ולפי במדבר פרק לא גם חמשה שרים למדין. — עיפה.
 לפי ישעיה ס, ו הרי זה שבט של סוחרים שמביא זהב ולבונה משבא.
 שאר השבטים האלה אינם מוזכרים עוד. ואילו השמות עיפה ועפר
 וחנך מוזכרים גם בין בני השבטים יהודה, מגשה וראובן. — לפי יוסף
 בן מתתיהו (עתיקות א, טו, א) כבשו בני קטורה אזור בדרום מזרחה של
 מצרים ואת אזורי החוף המזרחיים של ים סוף. —

הפסוקים ה—ו. ויתן אברהם את־כל־אשר־ליו ליצחק.
 ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת,

⁶ פרשה סא, ד (המ').

וישלחם מעל יצחק בנו בעורנו חי קרמה אל-ארץ קדם.

ולבני הפילגשים וגו'. ביקש אברהם שליצחק, הבן המובטח, דבר לא יהיה לו עם שאר בניו, וכפי שכבר אמרה שרה לגבי ישמעאל — „כי לא יירש בן-האמה הזאת עם-בני עם-יצחק”⁷). משום כך נתן עוד בחייו את כל רכושו ליצחק, בעוד שאת בניו האחרים סלק במתנות. — הפילגשים, אלה הן הגר וקטורה. ואף על פי שישמעאל והגר נשלחו-יגורשו כבר מזמן מבית אברהם, הרי ניתן לתאר, שחזרו לשם לאחר מכן, משגדל ישמעאל, ובוודאי משמתה שרה. — וישלחם. אין צריך לומר שכוונת הכתוב, כי שלחם מעמו בעודו בחיים, אלא שיעץ להם להתיישב בעתיד באזור שמזרחה לארץ ישראל. אך גם אם נסעו ממנו מיד, אין זה צריך להתמיה שישמעאל עוסק בקבורתו של אברהם, שכן יכול היה לבוא עם קבלת בשורת הפטירה או עוד לפני כן; השווה מח, א ואילך.

פסוקים ז-ח. ואלה ימי שני-חיי אברהם אשר-חי, מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים. ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע, ויאסף אל-עמיו.

בשיבה טובה. כפי שהבטיחו ה' (לעיל טו, טו). — ושבע, לפי הרמב"ן פירושו „שראה כל משאלות לבו ושבע כל טובה... הוא סיפור חסדי ה' בצדיקים ומידה טובה בהם שלא יתאוו במותרות”. — ויאסף אל-עמיו, השווה ראב"ע. ובענין זה מצינו ביטויים דומים, כגון „תבא אל-אבתך” (לעיל טו, טו), „גאסף אל-אבותיו” (שופטים ב, י), ושכיח יותר — „שכב עם אבותיו”⁸). כל הביטויים הללו מראים שתמיד היתה קיימת בעם ישראל האמונה בחיים אחרי המוות. המוות לא היה להם

⁷ לעיל כא, י.

⁸ להלן מז, ל; דברים לא, טז; מלכים א' א, כא ועוד רבים.

אלא איחוד עם האבות או עם בני העם שכבר הלכו לעולמם, וכולם מתאחדים בעולם האמת. העונש אשר בא על מי שעובר עבירות מסויימות, הוא — „ונכרת האיש ההוא מעמיו“⁹, פירוש הוא לא יתאחד עוד עם בני עמו לאחר המוות. ומן הראוי לציין שעונש זה מוסב על פי רוב על הנפש¹⁰, בעוד שאין הנפש מוזכרת בביטויים על עצם המוות האמורים לעיל. וייתכן שזה כך, משום שבעונש נפגעת דוקא הנפש, בעוד שהגוף נאסף בוודאי בקבר אבות, „נאסף אל עמיו“, לעומת זאת, הוסב בתחילה על הגוף והנפש גם יחד.

הביטוי האסף פירושו להביא דבר אל מקומו האמיתי, אל מולדתו, והביטוי האסף אל עמיו מראה איפוא שעולם האמת נחשב למולדתו האמיתית של האדם. — אמנם חי אברהם עוד חמש עשרה שנה אחרי הולדת נכדיו יעקב ועשו, אך תולדותיו מסתיימות עתה, לפני תחילת תולדות יצחק.

הפסוקים ט—י. ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו אלי
מערת המכפלה, אל-שרה עפרן בן-צחר החתי אשר
על-פני ממרא. השרה אשר-קנה אברהם מאת בני-
חתי, שמח קבר אברהם ושרה אשתו.

יצחק וישמעאל בניו. יצחק מוזכר ראשון, כי הוא הבן החשוב, ורק אחרי כן מוזכר ישמעאל, אף על פי שהוא הבכור. — אל-מערת המכפלה וגו'. מן הטעם האמור לעיל¹¹ מרבה הכתוב לתאר מצבה המדויק של המערה, וגם מדגיש הדגש היטב שהאבות נקברו שם יחד עם נשותיהם¹².

⁹ ויקרא יז. ט ועוד רבים.

¹⁰ שמות יב, טו, יט; לא, יד; ויקרא ז, כ ועוד רבים.

¹¹ ר' בפתחהו לפרק כג (המ').

¹² להלן מט. לא.

פסוק יא. ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את־
יצחק בנו, וישב יצחק עם־באר לחי ראי.

ויברך. ברכת „כי ברך אברכך“¹³ עוברת עתה על יצחק, והוא חי בנגב, בקרבת באר לחי ראי. שם, ליד הבאר הזאת חנה יצחק עם עדריו המרובים. „ויברך“ זה מדבר בברכה הארצית, ולכן בא כאן השם אלהים. הברכה המיוחדת המובטחת ניתנת ליצחק רק מאוחר יותר¹⁴.

תולדות ישמעאל

(כה, יב—יח)

לפני שהכתוב עובר לדון בפרוטרוט בתולדות ישראל, הרי הוא דן בקצרה בשושלת הצדדית, זו של ישמעאל. עם זאת מראה לנו, כיצד מתקיימת הבטחתו ית' לאברהם על אודות ישמעאל — „שנים עשר נשיאים יוליד“¹⁵, כי אכן שנים עשר נשיאים יוצאים ממנו (פסוק טז), וכיצד מתקיימת גם ההבטחה שניתנה לה להגר מפי המלאך — „... ועל פני כל־אחיו ישכון“¹⁶ — כפי שמראה פסוק יח.

¹³ לעיל כב, יז.

¹⁴ להלן כו, ב ואילך. והנה מבקרי המקרא במבוכה גדולה. לפי השימוש בשם אלהים יש לייחס פסוק זה שלפנינו ל„מסורת היסוד“, והרי לפיה היה חי יצחק, כמו שאר האבות — לדעתם — כל הזמן בחברון דוקא. הם נאלצים איפוא להודות, שגם לפי „מסורת היסוד“ לא ישבו האבות כל הזמן במקום אחד אלא התהלכו בארץ, הוזה אומר שהיא תואמת בזה את „שאר המקורות“. שאם לאו, אין להם מנוס מן התירוץ הנואש שהעורך המדומה שילב את מחציתו הראשונה של פסוקנו בתיאור זה, אחר שלקחה ממקור אחר. ואין לראות כלל, למה יעשה כן דוקא במקום זה.

¹⁵ לעיל יז, כ.

¹⁶ לעיל טז, יב.

109 יב. ואלה תלדת ישמעאל בראברהם, אשר ילדה
הגר המצרית שפחת שרה לאברהם.

ו א ל ה ת ל ד ת וגר. פסוק זה מהווה את הכותרת של הפרשה, והפסוק
מאפיין את ישמעאל — בן אברהם היה, ובתור שכזה חלק לו בברכת
אברהם. ברם, מצד אמו הוא בן הגר שפחת שרה, ולכן אין הוא יכול
להמשיך את מפעלו של אברהם.

הפסוקים יג—טו. ואלה שמות בני ישמעאל כשמתם
לתולדתם, בכר ישמעאל נבית וקדר ואדבאל
מבשם. ומשמע דומה ומשא. חדר ותימא ימור
נפיש וקרמה.

ב ש מ ת מ ל ת ל ד ת מ. „בשמתם“ מתקשר אל „לתולדתם“, כלומר
השמות גמנים כאן לפי סדר לידת נושאייהם. — נ ב י ת ו ק ד ר. נבית
הבכור וקדר, הבן השני, הם החשובים שבין בני ישמעאל. בישעיה (ס, ז)
הם מוזכרים יחד¹⁷, ועשו הופך לגיסו של נביות על ידי נשואיו עם מחלת
בת ישמעאל¹⁸. קדר מוזכר בנביא כגיבור יורה בקשת¹⁹. שבט זה
עשיר בצאן ובקר וגמלים וסוחר באלה²⁰. — ו א ד ב א ל ו מ ב ש מ
ו מ ש מ ע, שלושתם בלתי ידועים. — ו ד מ ה, אמנם מוזכר השם בישעיה
כא, יא, אך נראה שאיננו זהה עם דומה שלפנינו. — ו מ ש א, השווה

¹⁷ גם רושמי שושלות היוחסין הערביים מונים את נביות וקדר כבניו
הגדולים של ישמעאל, ועל כתבות אשוריות מופיע שמו של נביות כנבית או נבתי
(Schader, Keilinschriften, p 56). בימי אלכסנדר מוקדון מופיעים הנבי
טים כאומה חזקה שכבשה את מושבי בני אדם, וחורבות בירתם פטרה ומטבעו-
תיהם מעידים עד היום על תרבותם של בני ישמעאל אלה. טראיאנוס החריב
את ממלכתם.

¹⁸ להלן כח, ט.

¹⁹ ישע' כא, יז ועוד.

²⁰ ישע' מב, יא; ירמיה מט, לא; יחזקאל כו, כא.

משלי ל, א — „דברי אגור בן־יקה המשא“ — ח ד ד²¹), בלתי ידוע. —
 ותימא הוא שבט של סוחרים; השווה איזב ו, יט; ישעיה כא, יד;
 ירמיה כה, כג, והוא גם שם עיר בגבול המדבר הסורי. — יט ו ר נ פ יש.
 שני שבטים אלה גורשו בידי ראובן, גד ומנשה שהתיישבו בעבר היידן
 המזרחי; השווה דברי הימים א', ה, יח²²). צאצאי יטור התיישבו מחדש
 בהרים שבצפונה ובדרומה של דמשק, באזורים שהגישה אליהם קשה
 ביותר, ואריסטובלוס אלץ את היטורים הדרומיים לקבל את הדת היהודית
 (יוסף בן מתתיהו בעתיקות היהודים יג, יא, ג). — ו ק ד מ ה, אינו
 מוזכר עוד במקרא. בני קדם המוזכרים בשופטים ו, ג אינם שבט אחד
 כי אם כמה שבטים ערביים שישבו במזרח.

הפסוק טז. אלה הם בני ישמעאל ואלה שמתם
 בהצריהם, שנים־עשר נשיאם לאמתם.

בהצריהם, מלשון חצר = להקקי, כלומר המגרשים המוקפים
 מבנים. — ובטירתם, מלשון טור־זור, עיגול, כלומר מחנה האהלים
 הערוכים בעיגול. בהצריים ישבו הערבים יושבי הקבע, ואילו הנוודים ישבו
 בטירות. — לאמתם. אמה — מלה ערבית, והיא באה כאן וכן במדבר
 כה, טו ביחס לעממים ערביים.

הפסוק יז. ואלה שני חיי ישמעאל מאת שנה ושלושים
 שנה ושבע שנים, ויגוע זימת ויאסף אל־עמיו.

מאת שנה וגו'. אופן מנין שנות חייו של ישמעאל מראה, שגם הוא
 נמנה אל הצדיקים; השווה רש"י ורמב"ן.

²¹ ולא חדר, כפי שאחידים רוצים לקרוא.

²² ההגריאים המוזכרים אף הם בפרשה זו אינם מוזכרים כאן. מסתבר שהם
 שבט צעיר יותר.

פסוק יח. וישכנו מחוילה עד־שור אשר עלי־פני מצרים באכה אשורה, עלי־פני כלי־אחיו נפל.

מחילה, השוה לעיל י, כט. — שור, בדרך למצרים; השוה לעיל טז, ז. — באכה, בכיוון אשור, בצפון מזרח. — על־פני, כלומר מזרחית לשבטים הקרובים לו. — מקומו של פסוק זה אחר תיאור מות ישמעאל — משום שרק אחרי מות ישמעאל התפרשו צאצאיו במידה רבה כזאת.

תולדות יצחק

(כה, יט—לה, כט)

כבר בתולדות אברהם מצינו פרקים שבהם יצחק עומד במרכז הענין; כך למשל בתיאור הולדת יצחק, בפרשת העקידה ובפרק הדין בנשואי יצחק. ברם, לפי תוכנית המקרא הרי כל ההתרחשויות הנוגעות לבנים בתקופת חייהם הראשונה, לפני הופעתם העצמאית, אל תולדות האבות יימנו. לפי זה קל להבין, מדוע נכלל כל מה שסופר עד כה על אודות יצחק בתולדותיו של אברהם, שכן, עד כה אין הוא עצמאי, הוא מונהג על ידי אברהם, ובכל הפרקים המוזכרים קודם תפקידו הוא תפקיד סביל. רק עם הולדת בניו נכנס יצחק עצמו להסטוריה, ובכך אין הוא דומה לאביו, אשר התהלך במשך רוב ימי חייו בלי בנים ולבדו הוא מופיע כנושא ההבטחות האלהיות. ומשום כך מן הנמנע הוא שסיפור תולדות אברהם יפתח במשפט מקביל לזה שלפנינו — מעין ואלה תולדות אברהם. יותר קשה הוא להסביר הכללת חלק גדול מסיפור תולדות יעקב בתולדות יצחק, כי גם במריבותיו עם עשו ועם לבן וגם בקשר לנשואיו מופיע יעקב כפעיל באופן עצמאי בהחלט, ונמצא שחלק ניכר של המובא תחת הכותרת תולדות יצחק כמעט אינו נוגע לתולדותיו במישרין. אלא, מכיוון שגם יעקב צריך להכנס להסטוריה, כאשר הוא עצמאי ויש

לו תולדות-בנים, הרי שצריך היה לכלול את סיפור בריחתו ויסוד ביתו בתולדותיו של יצחק; ומכיוון שהשיבה מבריחה זו קשורה אל הבריחה עצמה, אי אפשר היה לספר עליה ועל המאורעות הקשורים בה אלא במסגרת תולדות יצחק. כך קרה שתולדות יצחק הפכו לפרשה מקיפה למדי, אף על פי שברובה אין שמו של יצחק מוזכר בה כלל, בתולדותיו שלו מופיע יצחק ככוח החבוי הזה המביא תופעות אל אור העולם מבלי שייראה הוא עצמו. העדפתו את עשו מביאה לידי הערמתו של הלה על ידי יעקב — לקבלת הברכה. יעקב נוסע-חוזר לארם נהרים כדי לישא אשה, לכאורה כשהוא נשלח לשם על ידי אביו, אך לאמתו של דבר — כשהוא נאלץ לברוח בשל שנאת אחיו. בנכר הוא ממתין למועד שבו יוכל לשוב אל אביו. ושוב מהווה יצחק את הנקודה המרכזית שאליה שואף הכל. כך נקשרים כל המאורעות אל יצחק. ועובדה זו מצדיקה לקרוא תולדות יצחק כל המסופר מכאן ועד פרק לה, פסוק כט. יצחק הוא המתווה את תולדות יעקב (עד לשובו לחברון) בערך כמו שיעקב מתווה את אלה של תולדות יוסף במצרים. שנאת האח אלצה את יעקב לפעול באופן עצמאי, שלא ברצונו, דוקא בדבר שבדרך הטבע היה צריך להיעשות בהדרכתו של אביו. וכך גם הוציאה שנאת האחים את יוסף מתחת ידי אביו ומנעה מהלה במשך זמן רב להיות פעיל בעניני בנו. אך בשני המקרים גם יחד החזיר הכתוב לאבות אלה את זכותם — על ידי עריכת תולדות הבנים בשלהן.

מכל מקום, יצחק אבינו נראה כפחות פעיל בתולדות האבות, פחות פעיל מאברהם אביו ופחות פעיל גם מיעקב בנו. ואין זה אלא בטבעם של הדברים. אברהם היה זה אשר יסד תקופה חדשה. הוא היה הראשון אשר קנה לעצמו אמונה צרופה באלהים ואשר לו ניתנו הבטחות אלהיות, לו ולזרעו אחריו. מן ההכרח איפוא שחייו יהיו מלאי מעש, ותולדותיו — מסובכות ביותר. ואילו יעקב נועד לסיים את תולדות האבות ולקשור אותן עם תחילתן של תולדות עם ישראל. לכן גם חזויותיו שלו רבגוניות הן ומסובכות. לא כן יצחק, העומד בין שניהם, באמצע. את האמונה הצרופה באלהים קבל מאת אביו. כל תפקידו איננו אלא לקיים אמונה זו ולבצרה. וברי שתפקיד זה מאפשר התנהגות סבילה יותר. ומראש

עלינו להיזהר נכונים לשמוע על אודותיו אך מעט חדש, אבל לראות בחייו מאורעות שיש בהם משום חזרה על מה שאירע לאביו.

(א) הולדת יעקב ועשו. יעקב קונה את הבכורה.

(כה, יט—ד)

רק אחרי עקרות שנמשכה עשרים שנה, יולדת רבקה שני בנים. גורלם של שני בנים אלה, האלהים מודיעו לה מראש. ובנים אלה, אחד מהם יתרון רב לו מצד הטבע. הוא גיבור ציד, והוא גם הבכור. האחר, לעומתו, מוכשר יותר מבחינה שכלית, ורוחו מופנית יותר אל הנעלה, אל האידיאל. ואין זה אלא פועל יוצא של אופיים, אם הגיבור והחזק שואף להשיג את מטרתו בגלוי ובדרך ישירה, בעוד אשר המוכשר ממנו מבחינה שכלית צריך לעתים להשיג בערמה, מה שנמנע ממנו מטבע. כך רוכש יעקב כבר בהיותו עלם את זכות הבכורה מאחיו. אין להניח שהנערים חשבו כאן על היתרונות החומריים שקשורים בבכורה. כאלה — לא כל כך בנקל היה עשו מוותר עליהם. יעקב, השקט יותר, ודאי שראה בבכורה רק יתרון אידיאלי, בו חמד דוקא משום שאחיו לא ידע להעריכו כראוי, ואותו לרכוש השתמש בהזדמנות הנוחה הראשונה. כך ניכרת כבר כאן עדיפות הרוח על הטבע, דבר שיחזור ויתגלה מפעם לפעם בתולדות ישראל.

הפסוקים יט—כ. ואלה תולדת יצחק בן־אברהם,
אברהם הוליד את־יצחק. ויהי יצחק בן־ארכבעים
שנה בקחתו את־רבקה בת־בתואל הארמי מפון
ארם, אחות לבן הארמי לו לאשה.

תולדת. הבנים עצמם מוזכרים רק מאוחר יותר. בסיפור תולדות יצחק צריך תחילה לחזור ולספר פרטי יחוסו שלו. כמו כן צריך להזכיר

מספר שנותיו בשעת נשואיו, כדי שאפשר יהא לדעת מכאן את תקופת עקרותה בת עשרים השנה של אשתו, וללמוד, שגם הולדת בניו, כמו הולדתו שלו, על פי השגחה אלהית מיוחדת היא באה. — יצחק בן אברהם. הרמב"ן והרשב"ם מפנים אל דברי הימים א' א, כה ולד, פסוקים אשר מנוסחים בבירור לפי סגנון פסוקנו. — הארמי. מה שנקרא לעיל כד, י בשם ארם נהרים, נקרא כאן בקיצור בשם ארם, משום שבוודאי לא הובן בשם זה דבר אחר מאשר Mesopotamia, ארם נהרים, הארץ שבין הפרת והחידקל, כאשר הועלתה פרשה זו על הכתב. וכך גם אומר בלק (במדבר כג, ז) — „מן-ארם ינחני בלק“; והשווה דברים כג, ה. מאוחר יותר הוחל השם ארם על סוריה ובבל גם יחד, ולכן היה צריך ציון מפורט יותר, כדי להבחין בין חלקי הארץ השונים. — מ פ ד נ ארם. שם זה בא עוד בפסוקים הבאים — כת, ב, ה, ז; לא, יח; לג, יח; לה, ט; מו, טו, והשם פדן לבדו בפרק מח, ז, ונראה שאין הוא זהה עם ארם נהרים²⁴; פדן, פירושו בארמית — עול, ובערבית (נבטית) — מידה מסוימת של שטח חקלאי. פדן ארם פירושו איפוא מישור ארם או שדה ארם, וכפי שבא באמת בהושע יב, יג. מסתבר שרק המישור מסביב לחרן נקרא פדן²⁵, ושם זה (או פדן ארם) בא לעתים קרובות

²⁴ ואכן מעידים אנשי מדע הגיאוגרפיה, שחרן שוכנת במישור המוקף הרים. ובקרבת חרן קיים תל הנקרא פדן וגם ישוב בשם זה.

²⁵ ברם, היו שזיהו זה עם זה שני השמות (פדן וארם נהרים), ואף בקשו לראות בשוני שביניהם הוכחה למקורות שונים, כאשר השם פדן או פדן ארם בא תמיד ב„מסורת היסוד“, בעוד שהמקורות האחרים משתמשים בשם ארם נהרים. הנה השם ארם נהרים בא בכל התורה כולה רק פעמיים, פעם אחת בס' בראשית ופעם אחת בס' דברים. ומכיוון שהמובא בס' דברים אינו ענין לכאן (השווה בפנים), הרי שיש רק פסוק אחד ויחיד שבו בא שם זה, ובוודאי אין להסיק מזה שום מסקנה (גם אם אין רוצים לקבל פירושו). יכול היה זה להיות מקרה שפעם אחת ישתמש הכתוב בשם הבלתי שגורתי במקום השם השגור בס' כל שבא בכל שאר הכתובים. ולא קשה יהיה למצוא הקבלה לתופעה כזאת. ועוד. עצם מסקנתם של המבקרים היא בחינת צבת בצבת עשויה. סכו, בשום טנים אין להוכיח את השתייכותם של כל הפסוקים שבהם בא השם פדן ארם אל „מסורת היסוד“ בראיות ברורות. אדרבא. הביטוי פדן ארם הוא אשר

במקום הרן, משום שהיה יותר ידוע. ארם נהרים, לעומת זאת, הוא השם לכל האזור הגדול שבין פרת לחידקל²⁴), והוא בא בכתוב רק כאשר אליעזר עבד אברהם יוצא לדרך, כי תחילה הוא יוצא בכיוון הארץ ההיא, ורק אחר כך בא „אל עיר נחור“; השווה לעיל כד, י. הראיה הטובה ביותר שזהו הטעם לשימוש בשם ארם נהרים, מצויה בתחילת פרק כט, שם משתמש הפסוק במושג עוד יותר רחב — „ארצה בני קדם“, משום שגם שם מסופר בפרוטרוט על מסעו של יעקב, ובהמשך הדברים מתואר בואו לחרן באופן מיוחד. ואין להקשות מן הנאמר בספר דברים (כג, ה) „מפתור ארם נהרים“, כי פתור שוכנת באזור אחר, בשפת הפרת, ליד הגבול בין ארם לערב. — אחות לבן, השווה אחות נביות, להלן כח, ט.

2109 קא. ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה הוא,
ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו.

כמו שרה, כך גם רבקה עקרה היא. יצחק מתנסה במשך עשרים שנה, כדי שזרע ינתן לו לא בדרך הטבע כי אם על פי עתירתו אל ה', כמתנת חסד. — ויעתר ר. עתר פירושו בעצם כמו להקטיר, וכך ביהזקאל ת, יא „ועתר עון — הקטרת עלה“, פירוש ריח ענן הקטורת; ובאופן יותר כללי פירושו להקריב קרבן, להעריץ, וכך בצפניה ג, י, ומכאן באופן כללי עוד יותר — להתפלל. חכמינו ז"ל גוזרים הפועל עתר מחתר²⁵

משמש לעתים הוכחה יחידה, שהם שייכים ל„מסורת“ זו. כך, למשל, לא היו משייכים את הקטע לא. ד — לב, א ל„מסורת היסוד“ (כי שם בא השם אלהים). אלמלא הביטוי פדן ארם שם לא, ית. וכן הדבר לגבי לב, יח ועוד יותר לגבי מז, ז; והשווה החוקרים החדשים עליהם.

Mesopotamia²⁶

²⁵ השווה סנהדרין קג, ע"א וברש"י שם ד"ה וישמע אליו, וראה גם במדרש רות רבה פרשה ה, ו „אמר רבי לוי, בערביא צוחין לחתירה עתירה“, וראה גם בבראשית רבה סג, ה (המ').

ומיחסים לו איפוא משמעות של הפצרה, תחינה. ובתלמוד קושרים את הפועל עתר גם עם השם עֶתֶר, דהיינו קלשון שמשמש להפך בו את התבואה ממקום למקום⁽²⁶⁾. — ל ג כ ה, מן הערבית נכח = לשים עין על משהו. להלן ל, לח במובן מול, ואילו כאן במובן של בנוגע (לאשתו). לא רק לעצמו התפלל יצחק, שיולדו לו בנים, אלא גם התפלל שהבנים שיהיו לו — דוקא מאשה זו, מצדקת זו יהיו⁽²⁷⁾, כי אשה זו היא שהועדה לו מהאלהים (פרק כד), והוא לא רצה לקחת שפחה לאשה, כפי שעשה אביו. — ו י ע ת ר, בנין נפעל.

הפסוקים כב—כג. ויתרצצו הכנים בקרבה ותאמר אם
 כן למה זה אנכי, ותלך לדרש אתיה! ויאמר ה' לה
 שני גיים בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו, ולאם
 מלאם יאמין ורב יעבד צעיר.

ו י ת ר צ צ ו, מלשון רצוץ = דחוף, נגוף. — ל מ ה ז ה א נ כ י.
 שאלה זו מתפרשת באופן הטוב ביותר על ידי השוואה עם דיבור אחר של רבקה — „קצתי בחיי מפני בנות חת... למה לי חיים“⁽²⁸⁾. בדרך זו מפרש הרמב"ן, ואילו פירושו של רש"י רחוק. — ו ת לך ל ד ר ש וגו'. אין הכתוב מבאר לאן הלכה רבקה כדי לדרוש את ה'. ההנחה היא שהיו קיימים מקומות, שבהם אפשר היה לדרוש את ה'. מסתבר שהיו כהנים נוספים „לאל עליון“⁽²⁹⁾, בדומה למלכיצדק מלך שלם. קרוב לחשוב שהלכה אל שם או אל אברהם. אחרים מפרשים שפנתה בתפילה אל ה', כי נביאים שנתנבאו בשם ה', לא היו. ברם, גם אם הכהנים או הנביאים של אותם הימים לא ידעו את שם ה', יכול הכתוב לציין את התשובה-

⁽²⁶⁾ השווה סוכה יד, ע"א „למה נמשלה תפילתן של צדיקים כעתר“ וכו' וכן הוא ביבמות סד, ע"א (המ').

⁽²⁷⁾ בראשית רבה פרשה סג, ה (המ').

⁽²⁸⁾ להלן כו, מ.

⁽²⁹⁾ לעיל יד, יח.

הנבואה שניתנה לה לרבקה כתשובת ה', שכן אותו ה' אשר נעתר לו ליצחק, הוא אשר רצה להודיע לרבקה את עתיד בניה, כדי שתדע כיצד לחנכם. — ויאמר ה' וגו'. תשובתו ית' ניתנה בצורה פיוטית, כמו רוב הנבואות. — ויאמר, כנראה באמצעות הנביא. — ממעריך וגו'. לפי רש"י פירושו — מיד עם לידתם יפרדו זה מזה, יהיו בעלי אופי שונה. אך לפשוטו של מקרא ודאי אין זה אלא ביטוי אחר בשביל עצם הלידה. — ולאם וגו'. כאן יש משום הודעה ברורה שהצעיר יגבר על הבכור. — ורב. בצורת הביטוי הפיוטית יש חסרה ה"א הידיעה.

פסוקים כד—כו. וימלאו ימיה ללדת, והנה תומם
בבטנה. ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער,
ויקראו שמו עשו. ואחריו יצא אחיו וידו אחזת
בעקב עשו ויקרא שמו יעקב, ויצחק בן־ששים שנה
בלדת אתם.

וימלאו וגו', כמו להלן כט, כא. — תומם, צורה מקוצרת של תאומים; השווה להלן לח, כו. — אדמוני, או פירושו בעל שער אדמוני, או שזה צבע עורו. — כלו וגו'. כולו מכוסה שער כמו אדרת שער, כלומר כמעיל פרווה זה, ומכאן השם „עשו“, מכוסה השער, מן אַעֲתִי = להיות מכוסה שער. אין כאן כל רמז שבשם „אדמוני“ יש משום ביאור השם „אדום“³⁰, כמו שאין במלה „שער“ משום רמז למלה „שעיר“³¹. הרבה יותר נראה שאין „אדמוני“ אלא סיבה ל„כלו כאדרת שער“. — ויקראו... ויקרא. שינוי זה מרבים ליחיד תמוה, וראה ברש"י. — יעקב, מלשון עקב, להחזיק בקצה האחורי של הרגל, בעקב, כאילו בקש לעכב בעד אחיו כדי להיות עצמו הבכור; השווה הושע יב, ד.

³⁰ להלן פסוק לעוד.

³¹ להלן לב, ד ועוד.

הפסוקים כז—כח. ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה, ויעקב איש תם ישב אהלים. ויאהב יצחק את־עשו כרציד בפיו, ורבקה אהבת את־יעקב.

איש שדה, כמו „איש אדמה“, לעיל ט, כ. — איש תם, לפי פילון *ἥμερος*, כלומר שקט, רגוע, והרי זה חסיד. בניגוד לחייו הפראיים של עשו חי לו יעקב את חייו השקטים של רועה. — יושב אהלים, השווה לעיל ד, כ³²). — כי ציד בפיו. אונקלוס מתרגם „ארי מצדי הוא אכיל“, ולא כן מתרגם יונתן — „ארום מלי רמיותא בפומיה“. לפי רמב“ן וראב“ע יש להשלים נתן או הביא, וראה ברמב“ן דוגמות של לשון חסר כזה, וכאילו מעיד הכתוב שיצחק אהב את טעם הציד. — ורבקה וגו'. כאן אין צורך במתן טעם, כי הרי זה בטבע הדברים.

הפסוקים כט—ל. ויזר יעקב נזיר, ויבא עשו מן־השדה והוא עיף. ויאמר עשו אלי־יעקב הלעיטני נא מן־האדם האדם הזה כי עיף אנכי, עלי־כן קרא־שמו אדום.

הלעיטני נא מן־האדם האדם הזה. תאוותו של עשו ניכרת מצד אחד בביטוי „הלעיטני“, מלשון לעט = בלע, ומצד אחר בכינוי „האדם“. מרוב תאוה אין הוא ידע לקרוא לעדשים בשמם המקובל. — אדום. בצדק קוראים לו איפוא אדום, כי בשם זה יש משום ציון לאחד מקווי אופיו של עשו.

הפסוקים לא—לז. ויאמר יעקב, מכרה כיום את־כברתך לי. ויאמר עשו הנה הנח אנכי הולך למות, ולמה־זה

(*) ראב"ע ורשב"ם.

לי בכרה. ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו,
 וימכר את־בכרתו ליעקב. ויעקב נתן לעשו לחם
 ונזיר ערשים ויאכל וישת ויקם וילך, ויבז עשו
 את־הבכרה.

ו י א מ ר י ע ק ב ו ג ר . א מ י ע ק ב מ ב ק ש ע ת ה ל נ צ ל א ת ה ה ו ד מ נ ו ת
 ה ט ו ב ה ל ז כ ו ת ב ב כ ו ר ה ש ב ה ר צ ה כ כ ר ב ש ע ת ה ל י ד ה , ה ר י ל א ח ש ב
 ב ז ה א ל א ע ל ה ה ב ט ח ו ת ש נ י ת ג ו ל ו ל א ב ר ה ם , ו א ש ר צ ר י כ ו ת ה י ל ע ב ו ר
 א ל ה ב כ ו ר . ל ד ע ת ו ל א ה י ה ע ש ו מ ת א י מ ו א פ י ל ו ל א ר א ו י ל ק ב ל א ת י ר ו ש ת ו
 ש ל א ב ר ה ם , ו ע ת ה י כ ו ל ה י ה ל ה ש ת כ נ ע מ צ ד ק ת ה ע ר כ ת ו ז ו . א י ל ו ה י ה ע ש ו
 ע ו ג ה , כ פ י ש ה י ה צ ר י ד ל ע ג ו ת : ז כ ו ת ה ב כ ו ר ה כ ל כ כ י ק ר ה ל י ש ל א
 א מ כ ר נ ה ב כ ל ה ו ן ש ב ע ו ל ם , א ו א ז ל א ה י ה י ע ק ב מ נ ס ה ע ו ד פ ע ם ל ק נ ו ת
 ל ע צ מ ו ז כ ו ת ז ו , א ד מ כ י ו ו ן ש ע ש ו ה ת י ח ס ב ז ל ז ו ל ר ב כ ל כ כ ל י ת ר ו ן ז ה ,
 ה ר י ז כ א י ה י ה י ע ק ב ל ר כ ו ש ל ע צ מ ו נ כ ס ז ה ש א י נ ו ש ו ה ב ע י נ י א ח י ו , ע ל
 י ד י מ ע ש ה ק נ י ן — ל ש מ ר ו ו ל ט פ ח ו . — כ י ם , כ ל ו מ ר ע כ ש ו , מ י ד , ו ל א
 כ ב מ ק ו מ ו ת א ח ר י ם , ש ם פ י ר ו ש ו — ק ו ד ם כ ל ³³ . — א נ כ י ה ו ל ד ל מ ו ת .
 ל פ י ר א ב ״ ע ב ק ש ע ש ו ל ו מ ר , ה ר י „ ב כ ל י ו ם ו י ו ם ה ו א מ ס ת כ ן ב ע צ מ ו
 כ א ש ר י צ א ל צ ו ד , ש מ א י ה ר ג ו ה ו ה ח י ו ת ו י ת כ ן ש י מ ו ת ק ו ד ם א ב י ״ , כ ל ו מ ר
 ה ב כ ו ר ה ל א ת ו ע י ל ל ו א י פ ר א ב מ א ו מ ה , א ד ד ו מ ה ש מ ו ט ב ל ה ס ב מ ש פ ט
 ז ה ע ל ה ה ו ה : כ ה ע י פ ה ו א ע ת ה ע ד ש ד ו מ ה ש ה ו א ה ו ל ך ל מ ו ת , ו א י ן
 ד י ב ו ר ז ה י כ ו ל ל ה י ו ת מ ו ב ן א ל א כ ת ו צ א ה ש ל ת א ו ו ת ו , ל א מ ו ר ה ו א ד מ ה
 ב נ פ ש ו ל מ ו ת א ם ל א י ו כ ל ל מ ל א ת א ו ו ה ז ו . — ה ש ב ע ה ל י . א י ן ל ו ל י ע ק ב
 א י מ ו ן ב א ח י ו ק ל ה ד ע ת ו ל כ ן ה ו א מ ש ב י ע ו . — ו י מ כ ר . י ש א ו מ ר י ם כ י א י ן
 מ ח י ר ה ב כ ו ר ה ה נ ז י ד , ר ק ה כ ת ו ב י ס פ ר , כ י ב ב ק ש ו ל א כ ו ל ו ה ו א ע י פ א מ ר
 ל ו י ע ק ב , מ כ ו ר ל י ב כ ו ר ת ך ב כ ס ף ו א ח ר כ כ ג א כ ל , ו ע נ ה ל ו ב ח פ ו ז ו ת
 ע ל ה א כ י ל ה , „ ל מ ה ז ה ל י ב כ ו ר ה , ה ר י ה י א מ כ ו ר ה ל ך „ , א ד א י ן ה ר מ ב ״ ן
 מ ק ב ל ד ע ה ז ו . — ו י א כ ל . . . ו י ב ז . ב מ ל י ם ב ר ו ר ו ת מ ר א ה ה כ ת ו ב
 ש ל א י ד ע ע ש ו ל ה ע ר י ד נ כ ס ר ו ח נ י , ו ש כ ל ש א י פ ת ו ל א כ י ל ה ו ל ש ת י ה ה י ת ה
 מ כ ו ו נ ת , כ כ ש א פ י ל ו א ח ר ש א כ ל ל ש ב ע ו , ל א ה ת ח ר ט ע ל ה מ כ י ר ה ה ז א ת .

³³ שמואל א' ב, טז; ט, כז; מלכים א' א, נא; כב, ה.